

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԿՐԾՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱԾԻՐԱԿԱՆ ՆԻ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԹԻՒ Բ. — ՏԵՐԻ Դ.

1871

ՅՈՒՆԻՍ 30

Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն

ՍԻԱԼԱԿԱՆ ՊԱՄՆ Ի ԳԵՐՄԱՆԻԱ.

Դժուրագիտի գրք-նախադասութիւն
Մի-նիւնի Գ. Յովհաննէս Ը. Եւ:

Գերմանացի կաթողիկէսները, որք նոր աւարտած ահեղ պատերազմի ժամանակ Հռոմէական Ժողովոյ և անսխալականութեան հարցը մէկուրի գրած էին, այժմ

աչքերն իրենց ներքին հանդամանքներուն ուղղելով՝ ուրիշ տեսակ պատճառով մի սկսելու վրայ են, որ թէև առանց ուրախութեան և արիւնհեղութեան պիտի կատարուի, սակայն և այնպէս առաջնէն նուազ սաստկութիւն ունենալու չէ, եթէ ի միտ առնունք նորա պատճառները, նորան մասնակցողներու ուժգին եռանդն և յուզմունքը և վերջապէս այն ամեն հեռանքը, որք ծագելու են մի կողմէն Պապի

ու Ջիզուիթներու՝ և միւս կողմէն իրենց եկեղեցւոյ մարդկային խղճի ու մտաց ազատութեանն արիապէս պաշտպանող կաթոլիկներու համար:

Եւս նոր մարտի անվեհեր ակոյեանն է Միւնխենեան համալսարանի մեծահամբաւ Պրօֆեսորը, Բավարիայի Թագաւորի խոստովանահայրը և իր ուսումնական գրուածներով*) լուսաւորեալ աշխարհի մէջ տարօրինակ պատիւ և յարգ վայելող եօթանասուն երկու տարեկան ծերունի Լստուածաբանը՝ Ղոկտոր Վեօլինգեր: Եւս ուշիմ ընթերցող կարող է տեսնել նորա վերջին նամակէն, թէ ինչ ճոխ գիտութիւն, ինչ կրօնասէր ոգի և ինչ քարեղէն պնդութիւն միաւորուած են այս Վերմանացի գիտնականի մէջ: Ջիզուիթական մոլեգնութեան կատաղի ալիքներն անզօր մնացին այս ապառաժի առջև և անսխալական Պապը նորա անդրդուելի փաստերու դէմ փաստերով պատասխանելու փոխարէն՝ աւելի դիւրին ճամբայ ընտրեց, այսինքն՝ բանադրանք ու նզովք կարդաց գլխին, այն մարդու գլխին՝ որ ի վաղուց անտի իր եկեղեցւոյ և ազգի ամենաջերմեռանդ սպասաւորն ու պարծանքն էր և է այժմ առաւել քան թէ առաջ: Բաց ի յայսմանէ՝ իր եպիսկոպոսի միջնորդութեամբ Պապն արդեւեց նորան դաս կարենալու համալսարանի մէջ. սակայն այս շանթերն ու արգելքները ի չիք դարձան:

(*) Շատ երեւի է մանաւանդ նորա "Պոնտիկ և Պապ" անուանեալ գիրքը, որ Հռոմէական պապերու, ժողովներու և ջիզուիթներու դարեւոր շարագործութիւնքն զարմանալի գիտնականութեամբ, պատմական փաստերով և պարզ ապացոյցներով յերևան հանուած են:

Բավարիայի կառավարութիւնն ալ որդիտնականի իրաւունքը պաշտպանելով՝ թոյլ տուաւ որ համարձակ շարունակէ իր վարժապետական վսեմ պաշտօնը և իսկոյն Վերմանիայի և Եվստրիայի գրեթէ ամեն կաթոլիկարեակ քաղաքներէն, համալսարաններէն, այլ և այլ ժողովներէն և ընկերութիւններէն հազարաւոր կաթոլիկներու ձեռքով ստորագրուած հանրագիրք ուղարկուեցան Հռոմէաւ մարդուն, որք ի մի բերան համակրութիւն կը յայտնեն և կը քաջալերեն, որ հաստատ մնայ անսխալականութիւն և եկեղեցական բռնակալութիւն քարոզող Ջիզուիթներու դէմ սկսած պատերազմին մէջ: Այսուի թէ մինչև անգամ և Հռոմի և Նէապօլի Խտալացի Պրօֆեսորները շնորհակալութեան թուղթ գրելու են նորան: Երբեօք մեր համագգի կաթոլիկներն ևս նոյնը կանե՞ն: Եւս քաջ գիտնականին շնորհակալութիւն կամ համակրութիւն յայտնելով՝ նոքա նորէն բողոքած կլինէին Հռոմի դէմ . . . :

Եհաւասիկ Վեօլինգերի գրութիւնը ի 16-ն Մարտի 1871 ամի:

ՁԵՐԴ ՍՐԲԱԶՆՈՒԹԻՒՆ.

"Երկու գրութեամբ դուք պահանջեցիք ինձմէն, որ ես 1870 Յունիսի 6/18 Հռոմ հրատարակուած վճիռներու վերաբերմամբ բռնելու դիրքս բացատրեմ:

"Ձեր առաջնորդարանէն ես լսեցի, իբր թէ մտադիր էք ստիպողական ու պատժողական միջոցներ բանեցնել իմ դէմ, որք սովորաբար միայն կուպիտ յանցանաց մէջ մեղադրեալ քահանաներու դէմ կգործա-

ծուին և այն ևս ոչ միշտ : Ասեցի, թէ այդպէս պիտի վարուիք հետս, եթէ որ ես երկու նորայայտ կանոններուն որոշեալ ժամանակին չհնազանդիմ, այսինքն եթէ Պապի ամենազօրութիւնն և անսխալականութիւնը չընդունիմ :

"Ընդ նմին լսեցի, թէ նորերս դարձեալ Պերմանական եպիսկոպոսներու ժողով մը գումարելու է Գուլֆա :

Նոյեմբեր 1848 թ. բոլոր Պերմանական եպիսկոպոսները ժողով մը կազմեցին Ա իւրբուրգ, ևս պատիւ ունեցայ այնտեղ հրաւիրվելու և մասնակից եղայ նոյն ակումբի մէջ արուած քննութիւններուն : Երգ, Արքայութիւնդ գուցէ բարեհաճիք միջնորդել, որ և առաջիկայ ժողովին թոյլ տրուի ինձ՝ եթէ ոչ մասնակցելու ատենին՝ գոնեա՛ս ունկնդրութիւն խնդրելու գէթ քանի մը ժամով :

"Նս կցանկայի յատկապէս բարձր ակմբին առջեւ ապացուցանել հետագայ դրութիւնքս, որք մեծ նշանակութիւն կարող էին ունենալ Պերմանական եկեղեցւոյ ներկայ վիճակի և իմ սեփական անձիս վերաբերմամբ :

"Եռաջին՝ նորաքարոզ կրօնական հրովարտակները ի հաստատութիւն իւրեանց կղիմեն սուրբ Ղարբին, մանաւանդ Սատթէոսի 16, 18, Յովհաննու 21, 17 տուններուն, և անսխալականութեան զալով՝ Ղուկասու 22, 32 տուններուն, ընդ որս նոքա, եթէ Ատակարանին համաձայն քննուելու լինին՝ կամ մերժուելու են կամ պնդուելու : Երգ, հանդիսաւոր երգմամբ մը, զոր ես արդէն երկու անգամ տուած եմ, մեք պարտաւոր ենք՝ սուրբ զիրքն ոչ այլապէս ընդունել ու մեկնել, եթէ ոչ

լստ միաձայն վկայութեան հարց" : Իսկ եկեղեցական հայրերն ամենեքեան առանց բացառութեան՝ նոր հրովարտակներու մտքէն իսպառ տարբեր եղանակով մեկնած են վերոյիշեալ տունները, և զալով յատկապէս Ղուկասու 22, 32 տուններուն՝ բնաւ բան մի գտած չեն նոցա մէջ, որ կարողանար անսխալականութիւն պարգևել Պապերուն : Ուրեմն եթէ ես այն տունները նոր հրովարտակներու հետ միաւորել ուզենամ, առանց որոյ վերջինքս Ատակարանի հիմքէն թափուր մնալու են, երգմնազանցութեան մեղք արած պիտի լինիմ : Նւ ես պատրաստ եմ գումարուած եպիսկոպոսներուն ապացուցանելու այս բանս :

"Նրկորդ՝ եպիսկոպոսաց վերջին ժամանակուայ հրովարտակներն ու յայտարարութիւնքը կուզեն բացատրել և կամ կփորձեն պատմական եղանակով ապացուցանել, թէ չուոմ՝ նոր քարոզուած ուսմունքը յաղաքս ամենազօրութեան Պապի ի վերայ իւրաքանչիւր քրիստոնէի և յաղաքս անսխալականութեան նորա իմասին կրօնական որոշմանց իբր թէ դարերէ ի վեր և իսկզբանէ անտի միշտ կար և ընդհանուր կերպով զաւանելի եղած էր եկեղեցւոյ մէջ : Եյս պնդումը, ինչպէս որ ես ապացուցանել պատրաստ եմ, եկեղեցւոյ առաջին դարերու աւանդութիւնքը լիովին ուրանալէն և նոցա պատմութիւնը խանգարելէն յառաջ կուգայ. վասն զի ամենապարզ իրողութիւններուն և վկայութիւններուն միանգամայն հակառակ է :

"Նրբորդ՝ ես թոյլտուութիւն կխնդրեմ նաև ապացուցանելու, որ Ռոմանական երկիրներու՝ Ապանիայի, Իտալիայի,

Հարաւային Ամերիկայի, Գրանսիայի եպիսկոպոսները, որք էս ոմի մէջ անբաւ բաղմութիւն կազմող էին, հանդերձ կղերականօք, գեւսեմինարական կրթութիւն ստանալու ժամանակ արդէն ի մոլորութիւն վարուած էին պապական իշխանութեան նիւթոյն նկատմամբ. որովհետեւ նոցա դասադրքերու մէջ յիշուած վկայութիւնքը մեծ մասով հնարուած, սուտ և մոլոր բան են: Աս մտադիր ևմ ապացուցանել այս նախ այժմեայ հողեւոր դպրոցներու և սեմինարներու մէջ շատ ընդունուած երկու զխաւոր գրքերու վրայ, որք են՝ Ալֆօնզ Ալիզուօրի "բարոյական Աստուածաբանութիւնը" (մանաւանդ մէջը պարունակեալ ճառը յաղագս Պատի), և Գիլլիօթ Պէրօնէի "Աստուածաբանութիւնը", և ապա Առնօմական Պոնսիլի ժամանակ բաժնուած Պորդոնի Երքեպիսկոպոսի. Վիլլարդի եպիսկոպոսի և վերջապէս Վէննայի Էփրեյ Աստուածաբանի գրուածներու վրայ:

Չորրորդ՝ ես կապաւինիմ հետագայ իրողութեանը և թոյլտուութիւն կիսնդրեմ զայն հրապարակու ապացուցանելու, թէ երկու ընդհանրական ժողովներ և բաղում պապեր արդէն ԺԱ. դարու մէջ ժողովներու կողմէն հանդիսիւ հրատարակուած և պապերու ձեռքով ստորագրուած գեկրէթներով (հրովարտակներ) Պապական իշխանութեան և նորա անսխալականութեան հարցը վճեցին, և թէ 1870 Թ. Յուլիսի 18ին հրատարակուածները առաջիններու որոշմանց հերքումն են և ուրեմն միանգամայն զուրկ ի կապիչ զօրութենէ:

Հինգերորդ կ'յուսամ նաև ապացուցանել, թէ նոր հրովարտակները բացէ ի

բաց անմիաբանելի են արդի Աւրոպական տէրութիւններու սահմանադրութեանց և մանաւանդ Բաւարիայի սահմանադրութեան հետ, և թէ տէրունական խորհրդարանի մէջ մանկելու ժամանակիս նորերս այս սահմանադրութեանը տուած երգմանըս զօրութեամբ՝ ինձ խաղառ անկարելի է ընդունել նոր հրովարտակները և իբրև նոյն անհրաժեշտ հետևանք՝ "ունամ սանկտամ" և "կում էքս ապոստոլատուս օֆ Ֆիցիօ" կոչուած բուլաները, և Պիոս Թ. սիլվարուսը, որք այս օրէն սկսեալ անսուտ վճիռներ համարուելու են և որք անհաշտելի հակաճառութեան մէջ կգանուին տէրունական օրէնքներու հետ: Այս խնդրոյս մէջ ես վկայ կկուլեմ Միւնխենեան համալսարանի իրաւաբանական բաժնի դասողութիւնը և ընդ նմին կիսնդրեմ, որ յիշեալ խնդիրը միւս իրաւաբանական ֆակուլտետներու քննութեանն ևս ենթարկուի, նոցա ընտրութիւնը Չեր Արբաղնութեան ազատ կամքին թողնելով:

"Իմ առաջարկած և կամ աւելի լաւ ասել՝ խնդրած տտեանիս երկու պայման միայն կցանկայի յառաջ դնել, նախ՝ որիմ ասելիքս հանդերձ սոցա դէմ զործուելիք ընդխմարանութիւններով բառ առ բառ գրուէին և ապա ազատօրէն հրատարակուէին, երկրորդ՝ որ ինձ թոյլ տրուէր, ըստ իմ ընտրութեան գիտնական անձ մը ներկայ հրա իրելու տտենին:

"Աթէ այս մինն անկարելի լինի կատարել Ֆուլդա և Վերմանական եպիսկոպոսներու առջև, համարձակութիւն կառնում ուրիշ խնդիր մը Չեղ մատուցանելու: Թող սրբազնութիւնդ բարեհաճի առաջնորդարանիդ անդամներէն մասնաժողով

մը կազմելու, ուր որ ևս կարող լինէի յառաջ բերել գործս վերոյիշեալ կարգով : Այս գերարդոյ պարոններէն շատերը Վոկտորներէն , օր մ'Նստուածաբանութեան պրօֆեսօր և ընդ նմին իմ վաղեմի աշակերտքս եղած են : Աւ ևս կցանկամ յուսալ , թէ նոցա համար միշտ աւելի քաղցր կլինի՝ ողոք բանիւք , հանդարտ սրտիւ հետըս խորհրդակցել , և եթէ կարելի է հիմքերով ու փաստերով զիս ամօքել , քան թէ դատաւորական աթոռէն ի վայր պատուահասիչ վճիռներ շանթել իմ դէմ և այլ վճիռները , ինչպէս կըլսեմ , առոտս Ձեր արկանել՝ ի վրդովումն սրբագնութեանդ : Աթէ Արքայնութիւնդ յօժարէիք անձամբ նախագահել ժողովին և ցոյց տալ սխալմունքս վկայութիւններու և փաստերու մեկնութեան նկատմամբ , մեծ պատիւ կլինէր այս ինձ համար և ճշմարտութեան գործը միայն կշահուէր այդպէսով : Աւ եթէ Վուք Ձեր Հովուապետական իշխանութեան գործադրութիւնն ի նկատի կառնէք վերաբերմամբ դէպ ի ինձ , գէթ թող ներուի ինձ յուսալու , թէ այս այն գեղեցիկ , վսեմ , փրկաւետ և Վրիստասին նախ քան զամենայն յատուկ իշխանութեան ստորոգելէքը , կուզեմ ասել — վարժապետական պաշտօնը պիտի լինի , զոր դուք նախ և յառաջ բանեցնելու էք իմ դէմ : Այլն էն վայրն էն համար էն Կոնստանտնուպոլսէն , ապա պարս անկէն համար էն հարապակա — յետն էն էն այն ամենը , ինչ որ երբ և իցէ գրած էմ ինքրոյս վրայ և ինչ ղնիտ հեր + եւ : Աւ ի՞նչ կլինի սորա հետեանքը եկեղեցւոյ և ժողովրդի համար . — միայն օգուտ : Հապառա — որ անկէն էկեղեցւոյ անկէն , Էն — ր + Էն — րոյ աշխարհականներէն ինչ նը

Եւ ինքեան և նորահայտ Լեւոնիքի միջ-
դռնէն ի համարէն : Նոյն իսկ մարդիկնե-
րէն անդամ, որք արդէն կանոններու հը-
նազանդելու կամք յայտնած են, մինչև
այս օրս ոչ ոք չստաց ինձ, թէ իրաւ նոցա
ճշմարտութեան վրայ համոզուած էր : Բո-
լոր բարեկամներս և ծանօթներս միաբե-
րան կվկայեն, թէ նոքա ևս այս փորձը կա-
նեն միշտ : Ոչ մէկ մարդ չի հաւատաւ
այս բանիս, կլսեմ ես իւրաքանչիւր օր
ամեն շթունքներէ : Այսանորոյ ինձ կը-
թուի, թէ առաջարկածիս նման մասնա-
ժողով մը և ատենաբանութեանց ազատ
հրատարակումը կարող կլինէր համապա-
տասխանել անթիւ բազմութեան ջերմ
փափագին և պարզութիւն տալ գործին :
Պուցէ Սրբազնութիւնդ Չեր անուամբ
նորերս հրատարակած հովուազրիդ վը-
րայ, իբրև աղբիւրի մը վրայ մատնացոյց
ասէք, յորմէ ես մի գոհարար խրատ քաղել
և ըստ այնմ կարծիքս ուղղել կարող էի.
բայց պարտ կհամարիմ ասել, որ նա իս-
պառ հակառակ ներգործութիւն ունեցաւ
վրաս, և յանձն կառնում ապացուցանել,
թէ այն թուղթը սխալ ըմբռնուած, խան-
դարուած, ստահիւս և շինծու վկայու-
թիւններով լիքն է սկզբէն մինչև վերջը,
որք քանի մը յոյժ կարևոր իրողութեանց
և հակադիր վկայութեանց լռիկ զանցա-
ռութեան հետ միանալով՝ ճշմարիտ ա-
ւանդութիւնը միանգամայն չընման պատ-
կեր կներկայացնէ : Տարակոյս չունիմ, որ
այս թուղթը Չեր հրամանով զրոյց մար-
դը յիշեալ ստութիւններն ինքը յօրինած
չէ և զիտեմ, որ միամիտ հաւատով դա-
նոնք ուրիշներէն (օրինակի համար՝ Արու-
դունիէն և ըն) ընդունած է. սակայն և այն

պէս՝ եթէ նա հակամտի իր գործն ապագայ ժողովին առջև պաշտպանելու, եւ պատրաստ կլինիմ առաւել ևս սաստկացնել հիմքերս, և կամ եթէ այդ ինձ չյաջողի՝ հրապարակաւ խոստովանել նորա արդարութիւնը, և այս ամենը մէկ ժամու մէջ։ Վործի կարեւորութեանը նայելով եւ կցանկայի դէթ մէկ պայման մ՝ առաջարկել, այն է խնդրամատոյց լինել թագաւորական կառավարութեանը, որպէս պատմական և եկեղեցական օրէնքներուն լիովին հմուտ պաշտօնաւոր անձ մը իբրեւ վկայ թոյլ տրուի ներկայ հանդիսանալ մասնաժողովին։ Աւ որովհետեւ գործը միւս ամեն տէրութեանց համար ևս շատ նշանաւոր է, կարելի է յուսալ, թէ յայտնած պայմանս չի՝ մերժուիլ տէրութեան կողմէն։

"Ակեղեցւոյ անցեալ ժամանակի պատմութիւնը սարդ յերեւան կհանէ, թէ իմ առաջարկութիւնս լիովին համապատասխան է թէ եկեղեցւոյ սկզբունքին և թէ նորա սովորութեանը։ Այսպէս կտեսնենք, որ 411 թուականին 286 Աթոռիկական և 279 Վանարիսթիքական եպիսկոպոսներ միասին գումարուելով՝ Մարցիլիոս աւետուհի կայսերական պաշտօնէի նախագահութեամբ երեք նիստ կազմեցին, վիճելի խնդիրը ըստ արժանւոյն քննեցին և նախագահը յօգուտ կաթողիքական եկեղեցւոյ վճիռ կարդաց։ 1433 թ. Բոհեմիայի կաթողիքսթիկոսներ Բազելի ժողովն եկան և 18 տարի առաջ Աոնտանդեան սինօդի հրատարակած հրովարտակը՝ յաղագս հաղորդութեան ընդ մի կերպարանաւ՝ նոր խորհրդածութեան ու քննութեան ենթարկեցին, և այս բանիս հետեւանքն էր

Պապական աթոռէն ևս ընդունուած Աոմփակթաթը, որ Բոհեմիացիներու համար շատ կարեւոր, խորն ազդող և հին վճիռները ջնջող զիջողութիւններ արաւ։ Առաջարկած ատենիս աւելի նմանութիւն ունի Ֆրանսիական պատմութեան մէջ այնպէս անուանի բանակցութիւնը եպիսկոպոսին Լվուսօի՝ դը Փեռօն՝ Փլեսսիզ — Մոռնէ անուն բողոքական պաշտօնէի ու գիտնականի հետ, որ 1600 թ. Հենրիկոս Վ. թագաւորի հաճութեամբ տեղի դաւալի Ֆօնդըններէ։ Հարկ էր ապացուցանել, թէ Մոռնէ սուրբ հաղորդութեան վրայ յօրինած գրքին մէջ բաղմամբիւ տեղեր այլայլած ու սխալ յառաջ բերած էր։ Հենրիկոս ինքը նախագահեց ժողովին, ուր որ երկու եկեղեցական դասերէն ևս ամենաներհուն անձինք ներկայ էին որպէս վկայք։ Թէև քանի մ' օրէն յետոյ, երբ որ Մոռնէի յիշատակած տեղերն արդէն մասամբ քննուած էին, վերջնոյս հիւանդութեան պատճառով ժողովն անաւարտ մնաց, սակայն և այնպէս այն ժամանակի յուղեալ սրտերու և կաթողիքական գործի համար բանակցութիւնը շատ օգտաւետ արդիւնք ունեցաւ։

"Արքայնազոյն Արքեպիսկոպոս, բոլորովին Չեր կամքին կթողում իմ խնդրած և հաւաստի եմ" Վերմանիայի անհամար Աթոռիկներէն ևս փափագուած ժողովի ձևոյն որոշումը, ի ժողով հրաւիրելի և իմ դէմ կոչելի անձանց ընտրութիւնը. բանիրուն Աստուածաբաններու պակասութիւն, չկայ ի հարկէ Չեր թեմի Աջ, որք սրտի մտօք պատրաստ լինէին հետեւելու Չեր հրաւերին։ Ակեղեցւոյ դաւաւոր սովորութիւնը, որ նոյն իսկ Պապերէն

և աստուածաբաններէն ընդունուած է, ցոյց կուտայ ակնյայտնի, թէ հաւատոյ վերաբերեալ խնդիր մը որչափ հոգեորականաց, նոյնչափ և աշխարհականաց դիպող գործ մ'է և թէ վերջինքն ևս իրաւունք ունին միջամտելու աւանդութիւններու ուսումնական ղենութեան և ճշգրտութեան մէջ: Այս տեղ, ուր որ գործը պատմական փաստաբանութեան վրայ է, ես յօժար եմ ի բոլոր սրտէ ստորագրել իմ կարծիքս նաև Վերմանական ազգի կաթոլիկադաւան մեծանուն պատմաբաններու վճռին: Վիկերի, Ռօյմոնի, Լեօֆելրի, Առնէթի, Աամիշուլթէի, Վօրենյի, Վէգլէի, Աշթախի նման անձինք թող կըշռեն և ասեն, թէ արդեօք պատմութեան ու կրիթիկայի նկատմամբ փաստաբանութիւնքս ուղիղ են, թէ ոչ:

"Արբազնութիւնդ օր մ'անձամբ գովասանք կարդացիք իմ գրքիս՝ "վասն առաջին, այն է՝ առաքելական աւուրց Աղեղեցւոյ", և այս դիրքս Աթոլիկներու կողմէն ևս ընդունելութիւն դտաւ Վերմանիայի մէջ իբրև հաւատարիմ նկարագիր ժամանակի հիմնադրութեան եկեղեցւոյ, և անդրալեռնական ջիզուիթներէն անգամաքանձին տրտուծ մը չըլտուեցաւ նորադէմ: Արդ եթէ նոր հրովարտակները իրօք ճշմարտութիւն կամփոփեն իրենց մէջ, ուրեմն պէտք է զիս յանդիմանել, որ Առաքելոց պատմութիւնը սխալ ու թիւր նրկարագրած եմ. ուրեմն պէտք է ասեմ, թէ գրքի այն ամբողջ մասը, որ նախկին եկեղեցւոյ կազմութեան, Պատրոսի և միւս առաքելոց փոխադարձ յարաբերութեան վրայ կ'ձառէ, հիմնովին վրիպական է, հետեւաբար ուրեմն պէտք է որ ես իմ սեփա-

կան մատեանս նշովեմ և խոստովանիմ, թէ ոչ՝ Վուկասու առաքելական պատմութիւնն և ոչ առաքելոց թղթերը հասկացած եմ:

"Վատիկանի նոր վարդապետութիւնը Բուլանի "— Լեւ—Լեւ—Լեւ—Լեւ (տոտամ պլենիթուդինէմ պոտեստատիս) կուտայ Պապին որպէս ամբողջ եկեղեցւոյ, նոյնպէս և մասնաւոր աշխարհականի, քահանայի, եպիսկոպոսի վրայ, — իշխանութիւն մը, որ ի մի նուագ և բուն եպիսկոպոսական է և յատկապէս պապական. իշխանութիւն մը, որ միանգամայն հաւատոյ, բարուց, կենսական պարտուց, կարգի վերաբերեալ ամեն այն բան իր մէջ կամփոփէ, զամենայն մարդ անմիջապէս կրօնէ, կպատժէ, ով և լինէր՝ թաղաւոր և թէ մշակ վարձաւոր: Հրովարտակի խօսքերը դիտութեամբ այնպէս շարուած են, որ եպիսկոպոսներու համար այսուհետև ուրիշ զրութիւն ու հեղինակութիւն չիմնայ, բաց ի այն՝ որ ունին Պապի գործակալներն ու "Նուիրակները: Այսպէսով ուրեմն, ինչպէս որ պատմութեան և սուրբ հարց վկայութեանը տեղեակ իւրաքանչիւր մարդ վկայել կարող է, նախկին եկեղեցական եպիսկոպոսութիւնը իր բուն էութեան մէջ կը քայքայուի և առաքելական հաստատութիւն մը, որ ըստ լիաբերան խոստովանութեան եկեղեցական հարց՝ եկեղեցւոյ մէջ ամենամեծ նշանակութիւն և հեղինակութիւն ունէր, դատարկ ու սին ստուերի նման յօդս կցնդի: Որովհետև միևնոյն թեմի մէջ երկու եպիսկոպոս, յորոցմէ մին նաև Պապ, իսկ միւսը միայն լոկ եպիսկոպոս է, անկարելի է երեւակայել. և պապական նուիրակ մը և կամ նորա թեմական գործակալ մը չէ:

և չէ եպիսկոպոս և յաջորդ առաքելոց :
 “Կա կարող է, այո, շատ ահեղ զօրութիւն
 ունենալ Հռոմէն իրեն հաղորդուած իշ-
 խանութեան շնորհիւ՝ քանի որ պատգամ
 տուողը նորան բան մը կապսպրէ, շատ զօ-
 րեղ է նոյնպէս և Պապի արտօնութիւններ
 ըով սպառազինեալ Տիգուիթը կամ աղ-
 քատ արեղան, և ես լաւ գիտեմ, որ Հռո-
 մէն եպիսկոպոսներու առջև նոցա իշխա-
 նութեան այս տեսակ ընդարձակումն ինը-
 կատի կղնեն՝ ստեպ ասելով, թէ՝ որքան
 որ անպարտելի լինի Պապը, այնքան և դուք
 զօրանալու էք, քանզի նորա իշխանու-
 թեան լիութենէն Չեր վրայ ևս ճառա-
 գայթներ շողալու են հորդահոս : Բայց
 նուազ կողմի (մինօրիթէի) եպիսկոպոսնե-
 րը այսպիսի սնտախական խոստմունքներու
 նանրութեանը քաջ վերահասու եղան
 Աոնսիլի մէջ և իսկոյն իմացան*), որ Պա-
 պի տիեզերական քահանայապետութենէն
 յետոյ՝ նոքա թէև գեռ եկեղեցական պա-
 տիւններ կրել կարող են, բայց կդադարին
 այնուհետև ճշմարիտ եպիսկոպոս լինելէ :
 Եւ միթէ դուք ինքներդ չէիք, Արքազան
 Տէր, որ Յուլիսի 15ին Պապին զգուշա-
 րար թախանձադիր մատուցանող պատ-
 դամաւորներուն յարեցաք, թախանձա-
 դիր մը, որին Արքազան Ֆօն Աեթթերն**)
 առանձին ծնրադրութեամբ Պապի առջև
 աւելի պնդութիւն տալու յոյս ունէր :

Եւ մենքս գիտենք, որ այս զգուշարար
 դիմադրութիւնքն ապարդիւն մնացին : Ի-
 բրեւեց եկեղեցական ակնածելի պատիւն ամ-
 սոսող առաջնորդներուն այս սփսիանքը

(*) Սորան վկայ՝ “Համառօտ բովանդակութիւ-
 նը” — Անալիթիշէ Միտօպիս : Փ. Վ.

(**) Վ. իշխակաւոր Երբեպիսկոպոս Աեթթի Փ. Վ. :

միայն շնորհուեցաւ, որ հրովարտակի մէջ
 ասուած էր, թէ եպիսկոպոսական իշխա-
 նութիւնը “օրինական” է (Պոտեստաս) (ու-
 դինարիա Սուբյեկթա, ինչպէս որ սովոր
 են ասել Հռոմի կանոնիկոսները), և թէ
 Պապը իր պարտաւորութիւնը կհամարէ՝
 միշտ պաշտպան լինել նոցա, յարելով առ-
 այս մեծին Վրիպրի գզգզած բառերը, որք
 եթէ նորա միւս խօսքերու հետ ամբողջա-
 պէս յառաջ բերուած լինէին, աշխարհիս
 անշուշտ ցոյց տալու էին, թէ նորերս հաս-
 տատուած տիեզերական եպիսկոպոսու-
 թիւնը՝ իրրեւ հայհոյական կողոպտութիւն
 խորին զգուանօք ի բաց մերժուելու էր այն
 եօթներորդ դարու Պապէն :

Եւ հասարակ որպէս ժողովէն առաջ,
 նոյնպէս և ժողովի մէջ իսկ դիմադրու-
 թեանց և յուշարար ազդմանց պակասու-
 թիւն չկար, և ինքներդ, Արքազան Տէր,
 յատուկ ստորագրութեամբ մասնակից ե-
 դաք նոցա : Եւ նուազ կողմի եպիսկոպոսնե-
 րը՝ Յունուարի 11ին Պապին ուղղած և
 Չեր աջով իսկ ստորագրած ճառի մէջ
 յայտնեցին, թէ “եկեղեցական հարց խօս-
 քերն և արարողութիւնքն, պատմութեան
 ստոյգ վկայութիւնքն և ոյն իսկ կաթողի-
 քական բուն վարդապետութիւնը ծանր
 և անպարտելի արգելք կ'յարուցանեն ան-
 սխալականութեան խնդրոյ դէմ” : Եւս ան-
 պարտելի արգելքներու հետադատութե-
 նէն — ինչպէս որ նոքա կրսեն — զարհուրե-
 լով՝ խնդրեցին Պապին, որ այս տեսակ
 հետադատութեան լուծը չըդնէ նոցա վրայ,
 այսինքն հրաժարուի անսխալականութեան
 սոգմանէն : Բայց երբոր Պապը անդրադու-
 լի մնաց և կամեցաւ որ Աոնսիլը խնդրոյն
 զբաղի, Վերամանական եպիսկոպոսները

մանրակրկիտ քննարանութիւն պահանջեցին անսխալականութեան հարցի վերաբերմամբ: Այս պահանջմունքն մերժուեցաւ և եպիսկոպոսներուն ուրիշ բան չբնաց, եթէ ոչ լոկ Եօնէ՛լ՝ ամենայն ինչ առնաբանութիւն իրօք անհնարին անող սրահի մէջ (առւլա): Իսկ մտածութիւն Խաւարական եպիսկոպոսներ տալով խնդրադրով մ' ուղեցին, որ Պապի անսխալականութիւնը ի կրօնական դաւանութիւն վերածուի, վասն զի երկու անձինք, երկուքն ևս Խաւարացիք և պարծանք ազգիս, այսինքն՝ Թովմաս Ագուինացին և Ալֆոնս Ալիգուօրին, եկեղեցւոյ այս երկու լուսաւիայլ ջահերը, նոյնք քարոզած էին: Երդ վաղուց յայտնի էր և իմ և Պերաթրիի կողմէն ևս արդէն ցոյց տրուած էր, թէ Թովմասն անթիւ ստացօղ վկայութիւններով խաբուած է և թէ իրօք իր ուսմունքն պնդելու համար բացէ ի բաց միայն ստացօղութիւններ և ոչ մի անգամ հարց և կամ ժողովներու բուն խօսքերը վկայ կրերէ: Իսկ Ալիգուօրին գալով՝ հմուտ Աստուածարան մը միայն մէկ հայեացք ձգելով՝ նորա շարադրութիւններու վրայ՝ կարող է տեսնել, թէ նա Թովմասէն ևս վատ խաղ կխաղար վկայութիւններու հետ: Իմ նկատողութիւնքս այն խաբէութիւններու վրայ, որոց զոհ եղած էր Թովմաս, մեծ յուզմունք յարուցին շուրջ մէջ, և այն ժամանակ յայտնուած և իմ գէմ ուղղուած տետրակի մը հեղինակը կըսէ, թէ "ամենայն կողմէն փոթորիկ բարձրացաւ այդ պառնաւով": Ուրեմն անշուշտ պէտք էր որ դործը գէթ քննուէր: Այս քննութիւնը ընդարձակ ու հիմնովին կատարուելով՝ ի հարկէ շատ հեռու կտանէր և անտարա-

կոյս յերեւան կհանէր, որ Պապական անսխալականութեան ուսմունքը զիտութեամբ հնարուած, անհամար պատրանքներով ու խանգարմունքներով միայն մոծուած է եկեղեցւոյ մէջ և ապա բռնութեամբ, հին և անտարատ ուսմունքներու ճնշողութեամբ և հոգեւոր տիրապետներու ձեռքի տակ դանդաղ միջոցներով և որոգայթներով տարածուած ու հաստատուած է: Այսպէս ուրեմն ամենայն ջանք, հակադրութիւնք և խնդիրներ ի չէք դարձան՝ ոչինչ թոյլ չտրուեցաւ, և այնու ամենայնիւ իւրաքանչիւր մարդ ի նկատի ունէր այնքան յիշուած Պորենական ժողովի օրինակը, ուր որ Զոյներու զանգատը, թէ եղծեալ պառնէներու ու զրքեր կղնեն առջեւները, ամիսներ շարունակուող, շատ զգուշաւոր յուղարկութիւններու և վերաքննութիւններու առիթ տուած էր: Արբաղնութեանդ քաջ յայտնի է, որ ի սկզբանէ անտի ճշմարտիւ ընդհանրական ժողովէ մը միշտ կպահանջուէր, որ կրօնական վճիռներ սահմանելու ժամանակ մեծագոյն փութով ճիշտ ու հասուն քննութիւն անէ աւանդութիւններու վրայ: Այս ինչպէս կտարբերի այս կէտին մէջ Տրիտենդեան ժողովի ընթացքը այն բանէն, զոր աշխարհ տեսնելու էր շուրջ մէջ 1870 թուականին: Տարակոյս անգամ չկայ, թէ Պորդոնիի զիւրքը, որ նախապատրաստական մասնաժողովէն արդէն ընդունուած էր և հուսկ յետոյ ակմբեալ եպիսկոպոսներուն իրրեւ ապացոյց ծառայելու էր, մէկ ժամ անգամ չէր կրնալ հանդուրժել քննութեան:

"Ընդհանրական կոչեցեալ ժողովներէն ամբողջ եկեղեցական պատմութեան մէջ

ինձ միայն մին յայտնի է, ուր որ ոյժն իրենց ձեռքը բռնող հզորները, ինչպէս նոր ժողովիս մէջ, աւանդութիւններու որեւիցէ բաւարար մեկնաբանութիւնն արգիլեցին, այն է՝ Ազեւիայի երկրորդ ժողովը 449 թ.։ Այն յեղափոխական անուանեալ Արնոզի մէջ արգելքը սպառնալի սաստմամբ և խռովայոյղ բռնութեամբ յերեւան ելաւ. իսկ Ալատիականն Աոնսիլի մէջ անդամներու վըայ տրուած զործատեսութեան թիւր եղանակը, Պապի յանձնարարականմասնաժողովը և բազմութեան կոյր կամքն էին, որք խնդիրներու օրինաւոր և մանրակրկիտ քննութեանը անդրատին խափանիչ հանդիսացան։ Այս քննութիւնն անշուշտ շատ խիթալի, անախորժ ու դժկամակ բաներ արտաքս կհանէր, բայց ընդ նմին և կփրկէր եկեղեցին այն մտայոյղ վարանքներէն, որք և Ձեզայժմ ողբալի կթուին։ Սակայն թէ դուք այնու ամենայնիւ պատշաճ կհամարէք լիովին ազատ անուանել Ալատիականի ժողովը, ուրեմն ալաբ բառին երևի թէ իսպառ ուրիշ իմաստ կուտայ, քան թէ սովոր են տալ նորան աստուածաբանական շրջաններու մէջ։ Աստուածաբանական մտօք ժողով մը միայն այն ժամանակ ալաբ կկոչուի, երբոր ամեն տարակոյսներն ու դժուարութիւններն ազատ, ստոյգ քնննութեան ու կշռութեան ենթարկուած են, երբոր ամեն մի հակադիր նկատողութիւն թոյլ տրուած է և այն կանոններով հետազօտուած, զորս աւանդութեանց ճշգրիտ մեկնութիւնը կպահանջէ։ Ար ամենահամեստ սկիզբ մ՝ անգամ տրուած չէր առ այս, որ Առմանական երկիրներու անթիւ եպիսկոպոսաց բազմութիւնը կամ

թէ կամք չունէր և կամ ճշմարիտն ու իսպէականը, արդարն ու սուտը ըստ արժանեղն իրարմէ զատելու հմտութենէն իսպառ թափուր էր—կապացուցանեն Խաւիա լոյս տեսած և շոտ բաժանուած զբերը, ինչպէս են՝ օրինակի համար՝ Պիլարդի անուն Սօնդովիի Վօմինիկեան եպիսկոպոսի մատենանը և ըն. ապացոյց թող լինի և այս փաստը, որ հարիւրաւոր անձինք վերոյիշեալ Խաւական եպիսկոպոսներէն Արթօնս Լիզուօրիի իրր թէ անպիշեղի հեղինակութեանը կարողացան ապաւինել՝ առանց բնաւ ամաչելու։

Ամենքին յայտնի է, որ երբ Տիգուրիները վճիռ սահմանեցին՝ Պապի տարապայման միապետութիւնն եկեղեցւոյ ու տէրութեան, ուսման ու վարչութեան մէջ ի կրօնական օրէնք վերածելու, Սալբէֆէնիօ Դէլ Ինքէլէթի—ինքնազոհութիւն մը տաց—անուանեալ բանը հնարեցին և կրցան շատ մարդիկ, որոց մէջ և եպիսկոպոսներ կային, իրօք համոզել, թէ առ Աստուած ուղղեալ օրհնարանութիւններէն ամենագեղեցիկը և քրիստոնէական նահատակութեան ամենալսեմ օրինակն է, որ մարդս իր ոգւոյ լոյսը, սեփական ճանաչողութիւնն և իր բուն համոզմունքը ուրանայ և կոյր հաւատով Պապի անսխալական վարդապետութեան գոգն ընկնի, որ է միակ պարզ աղբիւր կրօնական ճանաչողութեան։ Տիգուրիական միաբաններն իրաւ յաջողեցան հաւատացնել անթիւ մարդոց, որ մտքի յուլութիւնը ճշմարտին աստուածահաճոյ կրօնական զոհաբերութեան յարգ ունի և մինչև անգամ այնպիսի մարդիկ զրդեցին յետս կալու պատմական կրիտիկաէն, ոչք իրենց սովորական

կրթութեամբ քաջ ընդունակ էին այդ բանին: Առկայն Վերմանացի եպիսկոպոսները, որքան որ նոցա հովուականներուն աշխտով ասել կարելի է, կուրութեան մինչև այս ստորին աստիճանը վայր չընկան: Արքա դեռ չուրացան մարդկային զիտութեան, մարդկային մտաց և դատողութեան իրաւունքն և սահմանը: Աւ ապա-դոյց՝ Ձեր իսկ նոր հովուականը, ուր որ ինքներդ պատմութիւնը վկայ կբերէք:

Լօթար Ֆօն Աիւբէլ եպիսկոպոսը սոյն բողոքիս ինձ գրած գրոյն մէջ բառ առ բառ, երես 9, կրսէ՝ "Միթէ Պապը նոր յայտնութիւններ կուտայ. միթէ նա կրօնական նոր օրէնքներ կարող է լինել: Քաւ լիցի. նա կարող է միայն ասել, թէ այս և այն ինչ ուսմունքը սուրբ գրոց և կամ աւանդութեանց մէջ կպարունակի, ուրեմն յԱստուծոյ յայտնուած է, ուստի և արժանի ընդունելութեան և հաւատոյ": Չեմ տարակուսիլ, որ սրբազնութիւնդ և միւս Վերմանացի եպիսկոպոսներ՝ անշուշտ այս խօսքերուն կհամաձայնիք. հետեապէս ուրեմն եկեղեցւոյ արդի շփոթեալ դրութեան մէջ խնդիրը միայն լոկ պատմական հարցի կվերաբերի, զոր ևս պէտք է քննել ու լուծել այն եղանակով ու կանոններով, որք անցեալ դարերու՝ այսինքն՝ պատմութեանը վերաբերեալ ամենայն տեսակ փաստերու ստոյգ քննութեան համար ի կիր կառնուին: Այստեղ թաքուն աղբիւրներ չկան, յորոցմէ միայն Պապի արտօնութիւն և իրաւունք ունենար քաղելու: Առկէն պապերն ու եպիսկոպոսները կեանք տալ իրենց վճիռներուն, հապա (դէբաս) թող հնազանդին ընդհանուր օրինաց, այսինքն՝ թող նոյն փոյթն ի գործ դնեն, վկայու-

թիւնքը նոյն իսկ զգուշութեամբ և բանաւոր քննութեամբ կշռեն, որնոր միայն և եթ կարող է ճշմարտութիւն ու վստահութիւն յառաջ բերել—այս է ընդհանուր համոզմունքը ամենայն ազգաց և դարուց, ամենայն բանագէտ անձանց՝ որք քաջ տեղեակ են պատմութեան:

"Այսպէս ուրեմն երկու խնդիր կայ, որոց վրայ պէտք էր և դեռ պէտք է պատասխան տալ:

"Առաջին՝ արդեօք իրաւ է, որ Քրիստոսի երեք խօսքերը Պետրոսի վրայ իսկզբանէ անտի բովանդակ եկեղեցւոյ և բոլոր դարերու մէջ այն մտքով հասկացուած են, զոր այժմ կուղեն յատկացնել նոցա, այս է՝ իբր թէ Քրիստոս այս խօսքերով անսխալականութիւն ու տարապայման տիեզերական իշխանութիւն շնորհած է ամեն Պապերուն:

"Արկորդ՝ արդեօք ճշմարիտ է, որ բոլոր ժամանակաց եկեղեցական աւանդութիւնքը, հարց գրուածներն և պատմական իրողութիւնները Պապի այս կրկին իրաւունքը ընդհանրապէս կստուգեն:

"Եթէ վերոյգրեալ հարցերու պատասխանը Այ է, հապա պէտք չկայ՝ Ֆօն Աիւբէլի և այլոց նման՝ Սուրբ Հոգւոյ օգնութեան վրայ խօսելու, որ իբր թէ աւետեալ է Պապին, և այս առթիւ Պապին անկ և վայել է կրօնական հնազանդութիւնը մէջ բերելու. քանզի բուն խնդիրն ևս, որ դեռ պատմական ապացոյցի կարօտ է, իսկ այս է, թէ արդեօք յիշեալ օգնութիւնը նա իրօք կվկայէ: Ո՞ր տեղ տեսանք մինչև այժմ այդ օգնութիւնը: Այն Արնսիլի մէջ. վասն զի այն տեղ, ինչպէս Աարդօնիի գլխաւոր գրքէն պարզ կերեւի, ակներև ստայօղու-

թիւներէ անգամ յետ չքաշուեցան, աւանդութիւնները բռնօրէն վեր ի վայր խանգարեցին, և զօրեղադոյն փաստերն և հակադիր վկայութիւնները լռելեայն մեկուսի դրին և կամ իսպառ թաքուցին: Աւաւատիկ այս է, զոր ես ապացուցանելու իրաւունք կ'ենդրեմ Չեղմէն:

"Աւարդ, Սրբազան Տէր, խնդրեմ ի միտ առէք, որ Ատտիկանի՝ նոր ուսմունքը, որոյ համար մեղմէն հաւատ կ'ազանջեն այժմ, ըստ բնութեան իրին, ըստ վկայութեան Պապի, ըստ խոստովանութեան բոլոր անսխալականաց՝ հասարակաց հիմնական օրէնքը կազմէ, որ խնդիրն այստեղ յատկապէս եւժոլա քննէ, այսինքն՝ ինչ հաւատալն և ինչ չհաւատալը սահմանող կանոնի վրայ է: Ապագային իւրաքանչիւր Աթոռիկ Վրիտանայ, եթէ հարցուի՝ թէ ինչո՞ւ կ'հաւատայ այս և կամ այն բանին, ստիպուած պիտի լինի ասելու՝ — "Այս կ'հաւատամ կմերժեմ այն ինչ, քանզի անսխալական Պապը զայն հաւատարու և կամ մերժելու պատուիրած է": Աթէ հաւատոյ այս նորահնար գերագոյն սկզբունքն արեղական լուսոյ նման պարզ կշռայ Ուրբ Վրքին մջ (ըստասելոյ Ծիզութեաց), հապա անկարելի է որ եկեղեցին ուրանար զայն մինչև այժմ. հապա պէտք էր որ նա իրեւ հրափայլ լուսատու մը բոլոր ժամանակներու և բոլոր ազգերու եկեղեցւոյն մջ տիրապետէր, ամենայն կրօնական կրթութեան թաղը կազմէր. և մէք ամենեքեանքս դեռ ակն ունիմք պատասխան լսելու այս հարցին, թէ՛ ի՞նչպէս մեկնել, որ եկեղեցին այն ուսմունքը զոր Պապը Հոկտեմբերի 18ին առ սրբադնութիւնդ ուղղեալ հրովարտակին մջ

"կաթողիքական հաւատոյ հիմնադիր սկզբունք և վարդապետութիւն" կանուանէ, նախ հաղար ութ հարիւր երեսուն տարիներէն վերջը ի կանոն հաւատոյ վերածելու մտքին եկած է: Ի՞նչպէս կարելի եղաւ և ինչպէս պէտք է բացատրել, որ պապերն ամբողջ երկիրներու և անթիւ աստուածաբանական դպրոցներուն զարերէ ի վեր և մինչև այժմ թոյլ տուին ուրանալու հաւատոյ այս գլխաւոր սկզբունքը: Աւ միթէ կարելի՞ էր եկեղեցւոյ միութիւնը այնտեղ, ուր որ մարդիկ հաւատոյ հիման վրայ իսկ բաժան էին իրարմ: Աւ թոյլ տուէք աւելցնելու՝ ի՞նչպէս պատահեցաւ, որ սրբազնութիւնդ ինքնին այնպէս երկար և այնպէս ուժգին պնդութեամբ նոր Վոգմայի դէմ ըմբոստացաք: Որովհետեւ նա պատահ չէր, կրսէք դուք: Իսկ հաւատոյ բովանդակ շինութեան բանալիքը հաւատացեալներու աջին յանձնելը, հիմնական օրէնքի հրատարակումը, յորմէ բոլոր միւսները կախուած են, միթէ կորոնդ է երբէք "անպատահ" գործ համարուել. . . . : Աւ այսպէս մէք ամենքս խուսապեալ կանոնած եմք անդունդի մը հանդէպ, որն որ Յուլիսի 18ին բացուեցաւ մեր առջև:

"Աոր վճիռներու սարսափելի հետեանքը չափել ուղեցողներուն յորդորանօք կառաջարկենք, որ Առնսիլեան հրովարտակի երրորդ կանոնը չորրորդին հետ ուշի ուշով ի նկատի առնեն ու տեսնեն, թէ ինչ համաշխարհական տիեզերապետութեան և հոգեւորական ինքնիշխանութեան սխալեմ կելանէ մեր առջև, անսահման վերիշխանութիւն մ'ամբողջ եկեղեցւոյ և իւրաքանչիւր անհատի վրայ, զոր Պապերը

Վերիզոր Անն սկսեալ իրենց յատկացուցին
և անթիւ բուլաններով Ուսման աստիճանին
սկսեալ քարոզեցին, և զոր այսուհետեւ ա-
մեն կաթողիկ հաւատալու և դաւանելու
ստիպուած է: Այս անբաւ իշխանութիւն-
նը սահման ու չափ չունի և Լինոկենտ
Վի տեսելով՝ ամեն բանի միջամուխ կլինի
ուրոր մեղք մը կտեսնուի, զամենայն մարդ
կզատուհասէ, բողոք մը չընդունել և վե-
հապետական (սուվեռէն) անաստ կա-
մակորութիւն մ'է, քանզի ըստ վկայու-
թեան Իոնիֆացիոնս թի՛ս՝ ամենայն իրա-
ւունք և օրէնք "Պապի կուրծքին մէջ կամ-
փովուին": Աւ որովհետեւ նա այժմ առ-
օխալակն է, ուստի մի հատիկ բառով՝
"Օւէ" (այսինքն թէ համօրէն եկեղեցւոյն
կղիմէ) կարող է ի քթթել ական ամենայն
ինչ դրութիւն, ամենայն ինչ ուսմունք,
ամենայն ինչ պահանջմունք, յանսուտ և
յանժխտելի օրէնք հաւատոյ փոխարկել:
"Արա հանդէպ չկայ իրաւունք, չկայ անձ-
նական և կամ հաւաքական ազատութիւն,
և ինչպէս կանոնիկոսները կըսեն՝ "Աստու-
ծոյ և Պապի դատաստանը միենոյն են":
Այս եղանակս իր ճակատին վրայ Ուսմա-
նական ծագման դրոշմ ունեւորով՝ բնաւ չի
կրնալ թափանցել Վերմանական երկիր-
ներու մէջ: Իբրեւ Վերմանական, իբրեւ առ-
պառաջաբան, իբրեւ պապագիւր, իբրեւ առ-
պառաջի եւ վե՛հ կրնալ ընդունել այս լար-
դապետութիւնը: Չեմ կրնալ իրրեւ Վերմ-
անական, քանզի նա անմիաբանելի է Աւե-
տարանի հոգւոյն և Վրիստոսի և Առաքե-
լոց պարզ խօսքերու հետ. նա կցանկայ այս
աշխարհիս տիրապետութիւնը հաստա-
տել, զոր Վրիստոս կմերժէր. կցանկայ
գերիշխանութիւն գրաւել հաւատացեալ

ժողովրդոց վրայ, զոր Պետրոս կարգելէր
ամենքին և ինք իրեն: Չեմ կրնալ իրրեւ
առաջաբան, քանզի եկեղեցւոյ բոլոր ճըշ-
մարիտ աւանդութիւնքն անհաշտելի կեր-
պով հակառակ են նորան: Չեմ կրնալ
իրրեւ Պապագիւր ընդունել զայն, քանզի
քաջ գիտեմ, թէ որքան արեան հեղեղներ
նստան Աւրոպային այս տիեզերապետա-
կոն թիւօրի իրազործութեան փորձերը.
որքան երկիրներ քարուքանդ արին, թէ
ինչպէս հին եկեղեցւոյ վարչութեան սի-
րուն շէնքը քայքայեցին, և թէ ինչ չարա-
գործութիւնք յարուցին, սննդեցին և ար-
մատով հաստատեցին եկեղեցւոյ մէջ:
Վերջապէս և իրրեւ առաջաբան պարտ կհա-
մարեմ ի բաց մերժել զայն ինձմէն. քան-
զի նա տէրութիւններն ու թագաւորներն
և ամբողջ քաղաքական կարգերը Պապի
գերիշխանութեան առջև ի հնազանդու-
թիւն ստիպելով՝ և կղերի համար բացառիկ
զիրքը պահանջելով՝ անվերջ և կորստա-
րներ գիտութեանց հիմք կդնէ տէրու-
թեան և եկեղեցւոյ, աշխարհականաց և
հոգեւորականաց մէջ: Չկամին նաեւ թա-
քուցանել, որ եթէ այս՝ հին Վերմանա-
կան տէրութիւնը կործանելու պատճառ
եղող ուսմունքը տիրապետ հանդիսանայ
Վերմանական ազգի կաթողիկ բաժնին վը-
րայ, իսկոյն եւթ չարագուշակ խօթու-
թեան սերմեր ցանկու է և նորածին տէ-
րութեան մէջ:

Յ. Վ: Այս բոլորիս կընթեռնում շը-
ռոմէական կղերի և ճիզուրիթներու պաշ-
տօնական լրագրի, այն է՝ Յիւլիանի մէջ
(18 մարտի, 1871, էջ 664) հետեւեալը.
"Պապը քաղաքական օրինաց գերադոյն
դատաւորն է. նորա մէջ՝ իրրեւ իրենց վախ-

Ճանապետի մէջ՝ կմիանան և հոգեւորական և աշխարհական իշխանութիւնքը, քանզի նա տեղապահ է Վրիստոսի, որն որ չէ թէ միայն յաւիտենական Վահանայ է, այլ թագաւոր թագաւորաց և տէր տէրանց”:

Եւս համարձակ զրութեան համար հեղինակին ուղարկուած անթիւ հանրագիրներէն, որք զրեթէ ամեն օր լրագիրներու մէջ կը հրատարակուին, հետեւեալը միայն յառաջ կրերեմ, որ ստորագրուած է Միւնխենեան համալսարանի ԿԿ Վաթոյիկ պրօֆեսորներու ձեռքով: Յառաջաբանէն յետոյ թուղթն այսպէս կը արունակի:

“Վերմանական եպիսկոպոսներու մեծագոյն մասը անքրիստոնէայ բռնակալութեան ձեռքի տակ՝ նուաստ պաշտօն մը յանձն առնելով՝ կամեցաւ մեր խիղճը վրդովել, անթիւ բարեպաշտ ու ազնիւ սրտեր շփոթման ու տաղնապի մէջ արկանել, մեր հին կրօնի հաստատուն դաւանողները հալածել և զմեզ ամենքս՝ ինչքան որ ձեռնհաս են՝ կաշկանդել Հռոմէական բռնակալի կապանքով, որ մարդկային բանականութեան և իրաւանց, աւանդութեան և Եւետարանի տեղը բռնելու կը յանդգնի: Ուր պիտի տանէ այս չար ձեռնարկութիւնը. ի՞նչ կդառնայ Վաթոյիքական աշխարհի և մեր հայրենեաց վիճակը, եթէ կաթոլիքական եկեղեցւոյ գողին մէջ այսուհետեւ թոյլ չըտրուի ուսումնի ու գիտութիւնը, սրտի արդարութիւնն ու մտքի ազատութիւնը կրօնասէր բարեպաշտութեան հետ միաւորելու:

“Եւս վտանգաւոր ժամանակին, երբոր արտաքին նեցուկները կը փլին, բարձր ուսումնարաններու պարտաւորութիւնն է՝ հանգէս ելանել իբրեւ վերջին և Եստուծով՝ իբրեւ անխորտակելի ապաւէն ոտնահար եղած ճշմարտութեան:

“Եւ նախ քան զամենայն, մեծապատիւ տէր, Ձեր վրայ ուղղուած էր ազգի աչքը. ազգի ակնկալութիւնը դուք կատարեցիք և ձեր յայտարարութեամբ ի ^{16/28} Մարտի փրկաւէտ յառաջադիմութեան գրաւական մատուցիք կաթոլիքական աշխարհին, ուսումնական ազատ հետադատութեան իրաւունքը պաշտպանեցիք և Միւնխենեան համալսարանի յիշատակարաններու մէջ անմոռանալի պատմական թերթ մը աւելցուցիք:

“Մէկ կողմէն իրաւանց և արդարութեան հակառակ ձեզմէ պահանջուած Խառնակաւ կոչեցեալ հնազանդութիւնն և միւս կողմէն դժուար, բայց սրբազան պարտաւորութիւնն ի միտ առնելով՝ դուք անվահեր կերպիւ ուղիղ ծամբան ընտրեցիք:

Մեծարգոյ տէր, ուրեմն ամուր կեցէք պատերազմի մէջ՝ պատսպարեալ գիտութեան պնդակաղմ և լուսափայլ վահանով, և թող դա մեզուզեան վահան դառնայ քրիստոնէական հաւատոյ ապականիչներու դէմ:

“Վեկեղեցական պատմութեան այս խորհրդաւոր դարձակէտի վրայ աներկիւղ Վերաթրիի հարցը յիշելով, թէ “Երդեօք Եստուած ձեր խարեութեանց կարօտ է”*), մեք և մեզ հետ հազարաւոր ուղիղ սրբ-

(*) Քրանսիական եպիսկոպոսի խօսքերն են՝ Զիզուիթներուն ուղղեալ. Փ. Վ.

տեր, մեծարգոյ տէր, ձեզ նման կպատասխանենք պարզ ու հատու բառովս՝ Ո՛Յ՝ :

Այս օրերս Միւնխենեան համալսարանի ստուգինթներն ևս փառաւոր հանդիսիւ շնորհակալութիւն յայտնեցին Վեօլլինգերին նորա գրութեան համար և ընդ նմին խնդրութիւն, որ նա պրօֆեսսօր կըմնայ համալսարանի մէջ :

Փ. Վ. Կարդանէան :

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի

Հոգեւոր միաբանութիւն և ժողով հաւատացեալ Վրիստոնէից կը կոչուի Լեկեղեցի :

Սուրբ գրոյց մէջ փոխաբերաբար այլ և այլ անուններ կը տրուին Լեկեղեցւոյն Վրիստոսի՝ ինչպէս՝ Հարան Վրէնպոսի, Վ լեմէ, Ժառանգութիւն և ցանկալի քաջին Աստուծոյ, Մարմին Վրէնպոսի, Հօգ Աստուծոյ, Այգի Տեառն, Նոր Անի, և Նոր Երեսակէ՛՛՛ն :

Վրիստոնէական Մի Լեկեղեցին յերկուս կը բաժանուի նկատմամբ աստի և երկնային կենաց անդամոցն, այսինքն՝ ի Օգնութեալ և ի Յաղթանէան :

Օգնութեալ Լեկեղեցւոյ անդամք կը բաղկանան ի միաբանութենէ կենդանի հաւատացելոց ի Վրիստոս, որք տակաւին աշխարհի վերայ կելով՝ իբրեւ զօրականներ Վրիստոսի՝ երանական կենաց յուսով սպառազինուած, առ Աստուած և առ ընկերս անկեղծ սիրով՝ և հաստատուն հաւատով կմարտնչին ընդդէմ որդայթից սատանայի, ընդդէմ պատրանաց

աշխարհի և ցանկութեանց մարմնոյ, մինչև հասանն ի նաւահանգիստ յաւիտեանական կենացն :

Իսկ Յաղթականն է ի Վրիստոս նընջեցեալ Արքոյ գումար, որք ճշմարտութեամբ Աւետարանին պնդեալ, և սրբութեան զրահներով կուռ վարուած՝ մարտնչեցին հաւատոց վահանաւն յաստիս, և յաղթեցին չար այսոց մեքենայից, հակառակ կալով մեղաց՝ դործեցին զարդարութիւն, և վերասլանալով ի վերինն Արուստղէմ (յերկինս)՝ անպատում փառաց յուսով և ակնկալութեամբ երանաւետեալք են :

Թէպէտ և ըստ հաւատոցն միաբանութեան և ըստ կոչման հաւատացելոց Մի է Լեկեղեցին Աստուծոյ, բայց ըստ ժամանակին և ըստ այլ և այլ ներքին և արտաքին հանգամանաց՝ այլ և այլ անուամբք ևս կոչուած է, նախ՝ Աստուծոյ տական Լեկեղեցի՝ սկսեալ նախաստեղծ մարդոյն օրերէն՝ մինչև ցԱրրահամ. երկրորդ՝ Խարայէլեան Լեկեղեցի, որ հօրն հաւատոյ Արրահամու և Աստուծոյ մէջ հաստատեալ ուխտիւ տեւց ցՄովսէս մեծ մարգարէ. երրորդ՝ Մովսիսական կամ զրաւոր օրինաց Լեկեղեցի, որ Ամնայի Աստուածային սահմանադրութեամբ ճոխանալով և ընդարձակուելով տեւց ցզալուստ Փրկչին :

Վրիստոսի Լեկեղեցին Մի է յաղազս միութեանն Աստուծոյ, միութեան մկրտութեան, միութեան հաւատոյ, միութեան յուսոյ, և միոյ սիրոյ հաւատացելոցն, ևս և յաղազս միոյ Մեջնորդի խաղաղութեան ընդ Աստուած և ընդ մարդիկ. Ընդհանրականէ, որ հոգւով և ճշմարտութեամբ